

Tryggande av kulturminnesmärken i skogen

Det finns gott om kulturminnesmärken i skogen. De är lämningar av historisk, mänsklig verksamhet. En del av dem är lätta att upptäcka, men för det mesta är de täckta av mossa eller annan vegetation eller under markytan. Det är viktigt att identifiera och bevara de här kulturminnesmärkena eftersom de bär med sig information om vilken betydelse skogen haft som näringsfång, jaktmark, slagfält, boendemiljö, kommunikationsled och för forntida religioner.

Kulturminnesmärken

Kulturminnesmärken förekommer allmänt

Allt det är kultur som vittnar om mänsklig verksamhet, nu eller förr i tiden. Människor har rört sig i de finländska skogarna i tusentals år och utnyttjat skogens produkter som mat i form av vilt, bär och svamp eller som byggnadsmaterial, handelsvaror eller rekreation. Det här har satt sina spår i både vår kultur och i våra skogar.

Det finns gott om kulturminnesmärken i skogen. De är lämningar av historisk, mänsklig verksamhet. Det är viktigt att identifiera och bevara de här kulturminnesmärkena eftersom de bär med sig information om vilken betydelse skogen haft som näringsfång, jaktmark, slagfält, boendemiljö, kommunikationsled och för forntida religioner.

Tjärdalar hör till de mest allmänt förekommande kulturminnesmärkena. Skogen gömmer också gott om lämningar av ödehus, torp och andra byggnader. Stenrösen är vanliga där man bedrev svedjebruk och röjde skogsmark till åker. Andra kulturminnesmärken är t.ex. stigar, vägar och broar som inte längre används, lertag, flottningsanordningar, stenbrott, monument, brunnar, källare, stengårdsgårdar och inristningar. I norra Finland är det vanligt med kulturminnesmärken som kan härledas till renskötseln, som t.ex. renstängsel. Gamla och säregna träd har ofta använts som offerträd.

Tjärbränning utgjorde en av de viktigaste skogsbruksformerna från 1600-talet ända fram till 1900-talet. Ännu idag syns tjärdalarna tydligt i terrängen. Årligen utförs förnyelseavverkningar på flera hundra områden där det förekommer tjärdalar. Då de identifieras i tid och man undviker dem vid bl.a. markberedningen, bevaras de som minnesmärken över tjärbränningens historia för kommande generationer. Bild: © Oulun maakuntamuseon arkistot.

Tryggande av kulturminnesmärken

För att kunna bevara kulturhistoriskt värdefulla objekt av det här slaget, är det viktigt att hitta dem och registrera dem i ett kartsystem. På det sättet förmedlas informationen vidare till andra aktörer inom skogsbruket, och kan bevaras för kommande generationer. Vår skogshistoria är en del av oss och vår identitet.

Kulturminnesmärkena kan delas in i två olika grupper: fasta fornlämningar som skyddas av fornminneslagen och övriga betydelsefulla kulturminnesmärken som kan skyddas på frivillig basis.

Mer information finns på Kulturmiljöns [tjänsteportal](#) som upprätthålls av Museiverket.

Redan 10 000 skyddade kulturminnesmärken i statens skogar

Forststyrelsen inledde år 2010 ett omfattande projekt som syftade till att inventera kulturarvet i de statsägda ekonomiskogarna. Man hittade över 10 000 objekt, de äldsta närmare 10 000 år gamla.

Man hittar spår av mänsklig verksamhet nästan överallt i de finländska skogarna, en del uråldriga, en del relativt färska. Spåren hänför sig bland annat till bosättning, arbete, näringsfång, färdvägar, krig, religion och t.o.m. fritidssysselsättningar.

Forststyrelsens planerare, skogsarbetare och entreprenörer har fått utbildning i hur man känner igen kulturminnesmärken i terrängen och beaktar dem i alla skeden i skogsvården. Forststyrelsen skyddar kulturarvet i större utsträckning än vad lagen förutsätter.

Beaktande av kulturarvet: fornlämningar

Betydande kulturminnesmärken är skyddade enligt fornminneslagen (295/1963) och kallas då fornlämningar. Enligt fornminneslagen är det förbjudet att gräva ut, täcka in, ändra, skada eller ta bort en fornlämning eller rubba den på annat sätt.

Det förekommer gott om fasta fornlämningar i våra skogar. Till de vanligaste hör boplatser, gravar, tjärdalar och befästningsanläggningar från världskrigen. För tillfället känner man till över 20 000 fornlämningar bara från förhistorisk tid. De ger en inblick i människors liv under en tid från vilken det inte finns några skriftliga källor. Från historisk tid finns det ännu fler objekt, exakt hur många vet man inte. En del av de fasta fornlämningarna är lätta att få syn på, men ofta kan de vara dolda av mossor och annan växtlighet. Kända fornlämningar kan enkelt bevaras genom att man avlägsnar trädbeståndet och buskarna som växer ovanpå dem. Bild: © Erkki Oksanen/Luke.

Fornminnesregistret

Registret gör det lätt att kontrollera om det finns fasta fornlämningar på eller i närheten av områden där skogsbruksåtgärder planeras, men man bör komma ihåg att en fast fornlämning är skyddad även om den inte finns med i registret. Om det finns ett registrerat fornminne på ett område som man t.ex. planerar att avverka, bör den person som ansvarar för arbetet kontakta Museiverket eller landskapsmuseet i god tid före arbetet inleds för att klargöra hur objektet ska avgränsas. För större fornminnesområden görs en särskild plan. Om ett kulturminnesmärke inte fyller fordringarna för ett fornminne, kan skogsägaren själv besluta i vilken utsträckning objekten ska bevaras i samband med skogsbruksåtgärder.

Mer information finns på Kulturmiljöns [tjänsteportal](#) som upprätthålls av Museiverket.

Åtgärdsplan för arbetsområden inom vilket det finns en fast fornlämning

Om det på ditt arbetsområde finns en mindre, fast fornlämning av den typ som nämns i fornminneslagen ska du agera på nedannämnda sätt. Samma rutin kan också användas för kulturminnesmärken som inte omfattas av fornminneslagen. I sådana fall är det markägaren som avgör i vilken utsträckning objekten ska bevaras.

- Fornlämningar som noteras i samband med skogsbruksplanering inkluderas i planen.
- Kontrollera att skogsägaren och alla aktörer på arbetsområdet är informerade om objektet.
- Märk ut objektet tydligt i terrängen t.ex. med fiberband innan arbetet inleds. Justera avgränsningen vid behov när arbetet framskrider.
- Avlägsna alla levande träd och buskar som växer på fornlämningen i samband med avverkning, röjning och plantskogsvård. Trädrötterna skadar fornminnet.
- Lämna om möjligt högstubbar kring fornlämningen. De signalerar i decennier framöver var fornlämningen finns.
- Avgränsa markberednings- och stubbrytningsområdet så att fornlämningen faller utanför.
- Om det uppstår frågetecken kring hur fornlämningen ska beaktas i praktiken, ta kontakt med Museiverket.
- Lämna inte naturvårdsträd på fornminnesområden. Då träden växer och faller omkull kan rötterna skada fornlämningen.
- Utför inte sådd eller plantering på ett fornminnesområde.
- Fäll inte träd över fornminnet.
- Kör aldrig över ett fornminne med skogsmaskiner.
- Lagra inte hyggesrester eller virke på ett fornminne.

Identifiering av kulturminnesmärken

Gravröse. Ett gravröse är en kulle av stenar av varierande storlek. Rösena kan vara allt från små stenhögar med en diameter på ett par meter till 30 m långa och flera meter höga stenkonstruktioner. Rösena kan förekomma enskilt eller som grupper på upp till tiotals gravar.

Gravröse. Bild: © Martti Kuusinen.

Odlingsröse. Svedjerösen och åkerrösen har uppstått då man samlat ihop sten i samband med röjning av skog för odling. Det kan vara svårt att skilja odlingsrösen från gravrösen. Svedjerösen förekommer främst i östra Finland, där svedjebrukets historia ännu syns i landskapet i form av björkdominerade skogar och borbrist i unga trädbestånd.

Odlingsröse. Bild: © Martti Kuusinen.

Fångstgrop. Fångstgropar för älg och skogsren grävdes vanligen längs sjöstränder och torvmarkskanter, näs och åsar, ofta flera i rad. Groparna doldes med kvistar och botten förseddes ofta med vassa störrar. Det var också vanligt i hela landet att gräva varggropar, ofta längs de vägar som ledde in till byarna. Man använde fångstgropar från förhistorisk tid ända fram till 1800-talet. Under århundradenas lopp har groparnas kanter eroderats och nuförtiden ser de närmast ut som grunda fördjupningar i terrängen.

Fångstgrop. Bild: © Museovirasto.

Tjärdal. En tjärdal syns i terrängen som en trattartad fördjupning som är omgiven av en jordvall. Vallen är ofta genomskuren av en tjärtappningskanal. Diametern är vanligen 10–15 meter, de allra största är upp till 30 meter i diameter. Tjärdalar förekommer i hela Finland, men mest i Kajanaland och Österbotten. Ofta ser man täta gråalssnår där tjärdalen finns, men ibland hittar man dem också på karga tallmoar.

Tjärdal. Bild: © Museovirasto.

Kolmila. Kolbränning var en vanlig källa till biinkomster bland bönder från 1600-talet fram till 1900-talet. Milorna etablerades i allmänhet i torr moskog, och eftersom det behövdes mycket vatten för att släcka dem, finns det vanligen ett vattendrag eller en våtmark nära intill. Kolmilor kan, precis som tjärdalar, vara mycket allmänna i vissa trakter och ligga tätt intill varandra. Det är lättast att känna igen en gammal kolbotten på den stora mängd kol som man hittar genast under humuslagret. Det förekom två typer av milor, liggmilor där virket radades horisontellt i en grop och resmilor där virket radades stående. Liggmilorna kan urskiljas i terrängen som runda eller rektangulära gropar med en diameter på 1,5–3 meter. En typisk lämning av en resmila utgörs av en ca halvmeter hög kulle som omges av ett mer eller mindre enhetligt dike via vilket luft har letts in i milan. Kolbottnar av resmilor har vanligen en diameter på 5–20 meter, ibland t.o.m. 30 meter.

Kolmila. Bild: © Timo Jussila.

Forntida boplatser. Man har hittat förhistoriska boplatser runt om i Finland. De ligger vanligen nära fornstränder och är ofta mycket svåra att identifiera i terrängen. Boplatserna består i regel av en fördjupning i marken där en kåtaliknande byggnad, delvis med jordväggar, har förts upp. Ibland är fördjupningen ännu synlig. Ofta hittar man själva boplatserna först efter att man hittat lösa fornlämningar. Fornlämningarna består i huvudsak av keramik och vassa flint- och stenavslag, stenföremål, brända stenar och sot inne i marken. Jorden kan också skilja sig från omgivningen genom att den skiftar i rött.

Forntida boplats. Bild: © Museovirasto.

Befästningsanläggningar. Löpgravar och skyttegravar hör till de vanligaste befästningsanläggningarna som man kan stöta på i skogen. De liknar i det närmaste diken, men är i allmänhet uppförda på åsar och andra upphöjda punkter i terrängen med torr mark. I södra och mellersta Finland finns det en stor mängd befästningsanläggningar av det här slaget från första världskriget. Fornminneslagen tillämpas delvis också på befästningsanläggningar från andra världskriget. Kontakta vid behov Museiverket beträffande objekt vars status är oklar.

Befästningsanläggning. Bild: © Timo Jussila.

Stengärdsgård. Syftet med stengärdsgårdar var i allmänhet att hålla borta de skogsbetande husdjuren från odlingsmarkerna. Stenmurar byggdes också längs fastighetsgränser, vägar och stigar. De hade vanligen en övre del av trä, som numera har förmultnat. De flesta stengärdsgårdarna är byggda på 1800-talet.

Stengärdsgård. Bild: © Museovirasto.

Läs mer om ämnet: Skötsel av en skogsfastighet | [Hållbar skötsel och användning av skog](#)